

Slovenské, české a poľské lingvistické termíny z hľadiska syntaktickej motivácie¹

Keywords: linguistic terms, lexical motivation, syntactic motivation, terminological motivation, Slovak, Czech, Polish

Kľúčové slová: lingvistické termíny, lexikálna motivácia, syntaktická motivácia, terminologická motivácia, slovenčina, čeština, poľština

Abstract

This study deals with linguistic terms in Slovak, Czech and Polish languages. It describes and confronts linguistic terms as terminologically motivated units from the point of view of syntactic motivation. Based on the theory of lexical motivation it points out also a cooperation of the terminological and syntactic motivation. The issue description as well as conclusions are built upon the research of an extensive material basis of *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Jedlička (ed.) 1977, 1979) and on more recent sources. The study points out the proportion, distribution and competition of one-word and multi-word (syntactically motivated) terms in linguistics, as well as interlingual correspondences and differences, when naming identical denotates is concerned. Furthermore, construction types of multi-word linguistic terms have been identified in Slovak, Czech and Polish languages. The paper finally pays attention to the most frequent construction types, as well as to interlingual correspondences and differences appearing in construction classification.

Štúdiá sa zaoberá jazykovednými termínmi v slovenčine, češtine a poľštine. Opisuje a konfrontuje lingvistické termíny ako terminologicky motivované jednotky z aspektu syntaktickej motivácie, poukazuje na kooperáciu terminologickej a syntaktickej motivácie, pričom vychádza z teórie lexikálnej motivácie. Opis problematiky i závery sa zakladajú na výskume rozsiahlej materiálnej bázy *Slovníka slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Jedlička (ed.) 1977, 1979), ale aj novších prameňov.

¹ Publikácia predstavuje výstup z grantovej úlohy VEGA *Vplyv aktuálnych smerov lingvistického výskumu na jazykovednú terminológiu (v slovensko-poľsko-ruskom komparatívnom pláne)* č. 01/0180/17.

Štúdiá poukazuje na pomer, distribúciu a konkurenciu jednoslovných a viacslovných (syntakticky motivovaných) pomenovaní v oblasti lingvistiky, ako aj na medzijazykové zhody a diferencie pri pomenovaní totožných denotátov. Na základe výskumu sú vydelené konštrukčné typy viacslovných jazykovedných termínov v slovenčine, češtine a poľštine. Poukazuje sa na najviac zastúpené konštrukčné typy, ako aj na interlingválne zhody a diferencie v konštrukčnom členení.

Úvod

Cieľom príspevku je opísať a porovnať slovenské, české a poľské jazykovedné termíny ako terminologicky motivované jednotky z aspektu jedného typu lexikálnej motivácie – syntaktickej motivácie, v rámci motivačnej relačnosti poukázať na kooperáciu terminologickej motivácie a syntaktickej motivácie, zdôrazniť medzijazykové diferencie a upozorniť na zhody. Vychádzame pritom z teórie lexikálnej motivácie, z prvotnej typológie lexikálnej motivácie a pojmovo-terminologického vymedzenia jednotlivých motivačných typov J. Furdíka (2008), a viacerých prác M. Ološtiaka, ktorý teóriu lexikálnej motivácie² sa terminologická motivácia zaraďuje k extralingválnym typom; syntaktická motivácia sa definuje ako intralingválny, nominačný, nekontaktný typ (s plnohodnotnou nominačnosťou). Syntaktická motivácia je zodpovedná za vlastné fyzické utvorenie odborného termínu (t. j. ako sa daná lexéma utvorila). Samotný vznik termínov rozličných odborov vedy a techniky (prečo sa lexéma utvorila) je motivovaný potrebou prehĺbeného, čo najpodrobnejšieho poznania a klasifikácie javov mimojazykovej reality (Ološtiak 2015, s. 57). Vo vzťahu k lingvistickým termínom možno konštatovať, že reflektujú poznanie a klasifikáciu javov vyskytujúcich sa priamo v jazykovej realite.

Moderné syntetické dielo prekladového, resp. prekladovo-výkladového charakteru, ktoré by zachytávalo súčasnú lingvistickú terminológiu v rámci jednotlivých jazykových rovín a so zohľadnením aktuálnych smerov v lingvistickom výskume (najmä pomedzných dis-

² Typológiu lexikálnej motivácie bližšie porov. Ološtiak 2017, s. 23.

ciplín) v skúmaných troch jazykoch – slovenčine, češtine a poľštine – nejestvuje. Jeho potreba sa ukazuje v kontexte štúdia a výučby druhého slovanského jazyka ako cudzieho, prekladateľskej praxe, medziodborového bádania, ďalšieho základného a aplikovaného výskumu v oblasti lingvistiky (na všetkých rovinách) a porovnávacieho výskumu príbuzných slovanských jazykov, čo sa nám neustále potvrdzuje v každej z uvedených oblastí. Vzhľadom na naznačenú absenciu trojjazyčného (slovensko-česko-poľského) slovníka jazykovednej terminológie pri komparatívnom výskume vychádzame primárne z materiálovej bázy *Slovníka slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Jedlička (ed.) 1977, 1979). Uvedený slovník zohľadňuje jedenásť slovanských jazykov (v rámci nich aj slovenský, český a poľský jazyk) a tri neslovanské jazyky. Z dôvodu staršieho roku vydania slovníka (čiastočnej zastaranosti lexiky) sme sa na jazykovednú terminológiu dívali kriticky a v prípade potreby sme ju nielen verifikovali v novších prameňoch, ale aj doplnili z gramatík, slovníkov a encyklopédií uvedených v zozname literatúry.

1 Jednoslovné a viacslovné pomenovania v slovenskej, českej a poľskej jazykovednej terminológii

Z hľadiska formy tvoria jazykovednú terminológiu jednoslovné a viacslovné pomenovania. **V i a c s l o v n é p o m e n o v a n i a** sa považujú za **s y n t a k t i c k y m o t i v o v a n é**, pozostávajú minimálne z dvoch autosyntagmatických slov, „svojou formou prekračujú rozsah jedného plnovýznamového slova” (Furdík 2008, s. 50). Funkciou *terminologických viacslovných pomenovaní (odborných termínov)* je „jednoznačne, systémovo a definovane pomenovať triedu denotátov” (Ološtiak 2017, s. 87).

M. Ološtiak uvádza:

[...] v oblasti odbornej terminológie sa v porovnaní s neterminologickou slovnou zásobou vyskytuje mnohonásobne väčší počet viacslovných pomenovaní, čo súvisí so snahou o čo najadekvátnejšie (explicitné) onomaziologické a onomatologické stvárnenie vedeckého pojmu ako výsledku prehĺbeného poznania (Ološtiak 2015, s. 64).

Na základe výskumu v *Slovníku slovanské lingvistické terminologie* (Jedlička (ed.) 1977, 1979) môžeme konštatovať, že v slovenskej, českej aj poľskej jazykovednej terminológii dominujú viacslovné pomenovania, pričom ich percentuálne zastúpenie v analyzovaných jazykoch je približne rovnaké, porov. v slov. jednoslovné pomenovania 38 %, viacslovné pomenovania 62 %, v češ. jednoslovné pomenovania 40 %, viacslovné pomenovania 60 %, v poľ. jednoslovné pomenovania 36 %, viacslovné pomenovania 64 %.³

Jednoslovné a viacslovné pomenovania v lingvistike príslušného jazyka môžu vystupovať ako jediné pomenovania denotátov, porov. **j e d n o s l o v n é p o m e n o v a n i a** v slov. *synkretizmus, metajazyk, izolexa, lexikológia, slabika/sylaba, spona*, v češ. *atribut/prívlastek, elipsa/výpustka, prepozice/předložka* a v poľ. *synkretyzm, metajęzyk, izoleksa, zgłoska/sylaba, łącznik*, **v i a c s l o v n é p o m e n o v a n i a** v slov. *hovorový jazyk, jazykový úzus, neprízvučná pozícia, priama reč, prirad'ovacie súvetie*, v češ. *slovotvorný prostředek, adverbativní spojka/odporovací spojka, určité zájmeno* a v poľ. *język potoczny, zwyczaj językowy/uzus językowy, pozycja nieakcentowana, mowa niezależna, okolicznik sposobu, zdanie złożone*.

Pomerne často vstupujú jednoslovné a viacslovné pomenovania v uvedených jazykoch do vzťahu synonymie, porov. v slov. *dentála/dentálna spoluhláska, pozitív/prvý stupeň, praslovančina/praslovanský jazyk, singulár/jednotné číslo, adverbiále/príslovkové určenie, substantívum/podstatné meno* – v češ. *imperfektivum/imperfektivní sloveso, alomorf/varianta morfěmu, archaismus/archaický prostředek, sonanta, sonora/sonorní souhláska* – v poľ. *synonim/wyraz bliskoznaczny, pytajnik/znak zapytania, toponim/nazwa miejscowa*.

Z interlingválneho hľadiska možno medzi slovenčinou, češtinou a poľštinou pozorovať rôzne typy symetrií a asymetrií vo výskyte

³ Do úvahy sme brali viacslovné pomenovania, ktoré sa vyskytujú ako jediné pomenovania denotátov, ako aj viacslovné pomenovania vstupujúce s jednoslovnými pomenovaniami do vzťahu synonymie.

jednoslovných a viacslovných pomenovaní v oblasti lingvistiky, napr.:

- slov. jednoslovné pomenovanie – češ. jednoslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné pomenovanie: *hiát – hiát – rozziw, hiatus; akcent, prízvuk – akcent, prízvuk – akcent, przycisk; enklitika, priklonka – enklitikon, przyklonka – enklityka;*
- slov. viacslovné pomenovanie – češ. viacslovné pomenovanie – poľ. viacslovné pomenovanie: *neznělá spoluhláska – neznělá souhláska – spółgłoska bezdźwięczna; vysoká samohláska – vysoká samohláska – spółgłoska wysoka; intervokálnická pozícia – intervokálnická pozycja – pozycja interwokálniczna;*
- slov. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – češ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie: *pejorativum/pejorativne slovo, hanlivé slovo – pejorativum/pejorativní slovo, hanlivé slovo – pejoratiw/wyraz o znaczeniu ujemnym;*
- slov. viacslovné pomenovanie – češ. viacslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné pomenovanie: *skratkové slovo – zkratkové slovo – skrótowiec; tri bodky – tři tečky – wielokropek;*
- slov. jednoslovné pomenovanie – češ. jednoslovné pomenovanie – poľ. viacslovné pomenovanie: *súvetie – souvětí – zdanie złożone;*
- slov. jednoslovné pomenovanie – češ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – poľ. viacslovné pomenovanie: *lingvoštylistika – lingvostylistika/jazyková stylistika – stylistyka językoznawcza;*
- slov. jednoslovné pomenovanie – češ. jednoslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie: *otáznik – otazník – pytajnik/znak zapytania; písmeno, graféma – pismo, grafem – grafem, litera/znak graficzny;*

- slov. viacslovné pomenovanie – češ. viacslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie: *slabičná skratka – slabičná zkratka – sylabowiec/skrótowiec sylabowy;*
- slov. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – češ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – poľ. jednoslovné pomenovanie: *adverbiále/príslovkové určenie – adverbiale/príslovečné určenie – okolicznik; emfáza/citový dôraz – emfaza/emfatický důraz, citový důraz – emfaza;*
- slov. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – češ. jednoslovné/viacslovné pomenovanie – poľ. viacslovné pomenovanie: *starosloviénčina/stará cirkevná slovančina – staroslověština/staroslověnský jazyk – język starosłowiański; okluzíva/záverová spoluhláska – okluziva/zawęrowa souhláska – spółgłoska zwarta atď.*

V prípade výskytu synonymických dvojíc frekvencia používania jedného alebo druhého člena dvojice nikdy nie je rovnaká. Čiastočne je závislá od komunikačnej sféry, komunikanta či komunikátu, ale veľmi často aj od jazykového úzu, napr. v slovenčine sa omnoho častejšie používajú termíny *pozitív* (nie *prvý stupeň*), *príslovkové určenie* (nie *adverbiále*), v češtine *přívlastek* (nie *atribut*), *shoda* (nie *kongruence*), v poľštine *wygłos* (nie *pozycja wygłosowa*), *znak zapytania* (nie *pytajnik*).

2 Viacslovné pomenovania v slovenskej, českej a poľskej jazykovednej terminológii

V ďalšej časti sa budeme venovať viacslovným pomenovaniám ako syntakticky motivovaným jednotkám v oblasti slovenskej, českej a poľskej jazykovednej terminológie. Primárne na základe *Slovníka slovanské lingvistické terminologie* (Jedlička (ed.) 1977, 1979) vyčleníme konštrukčné typy slovenských, českých a poľských viacslovných jazykovedných termínov. Sekundárne zdroje čerpania materiálovej bázy predstavujú gramatiky, slovníky a encyklopédie uvedené

v zozname literatúry. Vychádzať budeme zo základnej klasifikácie M. Ološtiaka (2017, s. 96), ale v porovnaní s ňou vydelíme niekoľko ďalších typov, ktoré sme počas výskumu materiálu identifikovali. V prehľade predstavíme konštrukčné typy so stavbou syntagmy, ktoré sú najfrekvencovanejšie. K viacerým viacslovným pomenovaniám uvedeným v slovenskej, českej a poľskej klasifikácii jestvujú jednoslovné synonymá alebo viacslovné synonymá, ktoré tvoria iné konštrukčné typy a ktoré sa vyznačujú odlišnou frekvenciou. Keďže cieľom tejto časti nie je zachytenie jednotlivých členov synonymickej paradigmy, nebudeme ich uvádzať.

2.1 Konštrukčné členenie slovenských termínov

Substantívne viacslovné pomenovania:

1) dvojkomponentové – determinatívne:

- a) adjektívum + substantívum: *viacslovné pomenovanie, slovná zásoba, lexikálna jednotka, jazykový znak, jazykový systém, fonologický protiklad, príznakový člen, jazykový prostriedok, jazyková komunikácia, generatívna gramatika, znelostná asimilácia;*
- b) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *pôvodca deja, štruktúra jazyka, systém jazyka, mená mládať, zužovanie významu, príslovka spôsobu, neutralizácia opozícií, funkcia jazyka, štandardizácia jazyka, zväzok izoglos, nivelizácia nárečí, dejiny jazyka, farba samohlásky, variant fonémy, hranica slabiky, vokalizácia predložiek;*
- c) substantívum + predložkové substantívum: *mená podľa podobnosti, pozícia pred prízvukom, väzba s infinitívom;*
- d) numerále + substantívum: *tri bodky;*
- e) substantívum + nesklonný komponent: *slovník a tergo;*
- f) nesklonný komponent + nesklonný komponent: *hapax legomenon, dativus incommodi, pluralis maiestaticus, futurum exactum;*

2) trojkomponentové:

- a) adjektívum + adjektívum + substantívum: *po-množné podstatné meno, určitý slovesný tvar, silná jerová samohláska, medzinárodná fonetická transkripcia, slovník cudzích slov, individuálne posesívne adjektívum, osobné reflexívne zámeno, distributívny číslovkový výraz;*
- b) substantívum + adjektívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *jednotka jazykového systému, redakcia cirkevno-slovenského jazyka, zjednodušovanie hláskových skupín, jadro slovnej zásoby, slovo domáceho pôvodu, intencia slovesného deja;*
- c) adjektívum + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *ateporálne použitie prázdenia, vnútorné dejiny jazyka, horizontálny pohyb jazyka, funkčné zaťaženie foném, heterosylabická skupina hlások, men-ný tvar adjektíva, syntetická forma futúra, gramatická stavba vety, príslovkové určenie miesta, aktuálne členenie výpovede;*
- d) adverbium + adjektívum + substantívum: *fra-zeologicky viazaný význam, čisto zvrtné sloveso, vidovo nepá-rové sloveso, postupne rozvíjajúci prívlastok;*
- e) substantívum + dve substantíva v bezpredložkovom genitíve v koordinačnom vzťahu vyjadrenom spojku: *mená prostriedkov a nástrojov;*
- f) substantívum + substantívum v predložkovom páde + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *náuka o tvorení slov;*
- g) substantívum + anteponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde: *členenie na vetné úseky, vybočenie z vetnej konštrukcie, rozprávanie v prvej osobe;*
- h) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *mená nositeľa vlastnosti, mená vý-sledku deja, význam pôvodcu deja, akuzatív nositeľa deja;*

- i) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v predložkovom páde: *mená osôb podľa zamestnania*;
  - j) anteponované adjektívum + substantívum + postponované adjektívum: *činné prídavné prísudkové, činné prídavné prísudkové, vedľajšia veta predmetová, vedľajšia veta prídavná*;
  - k) adjektívum + substantívum + substantívum v predložkovom páde: *jednočlenná veta so sponou, menný prídavný prísudok so sponou*;
- 3) štvor- a viackomponentové:⁴ *zložený tvar budúceho času, predhistorické obdobie vývinu jazyka, distributívne použitie gramatického čísla, objektívne poradie častí výpovede, štýlovo neutrálny jazykový prostriedok.*

V slovenčine sme identifikovali celkovo šesť substantívnych dvojkomponentových determinatívnych typov viacslovných pomenovaní. V porovnaní s členením M. Ološtiaka (2017, s. 96) sme navyše identifikovali typ: substantívum + nesklonný komponent: *slovník a tergo* (Ološtiak vyčleňuje podobný typ: nesklonný komponent + substantívum: *pet fľaša*). V rámci substantívnych trojkomponentových typov sme identifikovali celkovo jedenásť typov. Na rozdiel od klasifikácie M. Ološtiaka (2017, s. 97) tvoria jazykovedné termíny ďalšie štyri typy: substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*mená nositeľa vlastnosti*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v predložkovom páde (*mená osôb podľa zamestnania*), anteponované adjektívum + substantívum + postponované adjektívum (*činné prídavné prísudkové*), adjektívum + substantívum + substantívum v predložkovom páde (*jednočlenná veta so sponou*). Niektoré typy viacslovných pomenovaní,

⁴ Tento typ viacslovných pomenovaní bližšie nešpecifikujeme.

ktoré vyčleňuje spomínaný autor, zas v jazykovednej terminológii nie sú prítomné. Úplne absentujú verbálne typy, v rámci substantívnych typov dvojkomponentové koordinatívne viacslovné pomenovania, jeden typ dvojkomponentových determinatívnych viacslovných pomenovaní a štyri typy trojkomponentových viacslovných pomenovaní.

2.2 Konštrukčné členenie českých termínov

Substantívne viacslovné pomenovania:

- 1) dvojkomponentové – determinatívne:
  - a) adjektívum + substantívum: *diakritické znaménko, ortografický princíp, diakritický pravopis, slovní zásoba, fonologický protiklad, artikulační fáze*;
  - b) substantívum + adjektívum: *nominativ jmenovací, kondicionál minulý, kondicionál přítomný, přechodník přítomný, věta jednoduchá, přídavné minulé, přídavné trpné, sloveso dvojpřechodné, názvy hromadné*;
  - c) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *původce děje, struktura jazyka, svazek izoglos, vokalizace předložek, barva samohlásky, nivelizace nářečí, místo artikulace*;
  - d) substantívum + predložkové substantívum: *jména podle podobnosti, pozice před přízvukem, konstrukce s infinitivem, asimilace na dálku, datív s infinitivem, vyšínutí z vazby*;
  - e) numerále + substantívum: *tři tečky*;
  - f) substantívum + nesklonný komponent: *verbum dicendi*;
  - g) nesklonný komponent + nesklonný komponent: *hapax legomenon, dativus incommodi, pluralis maiestaticus, futurum exactum*;
- 2) trojkomponentové:
  - a) adjektívum + adjektívum + substantívum: *pomnožné podstatné jméno, určitý slovesný tvar, silná jerová samohláska, mezinárodní fonetická transkripce, dlouhý stoupa-*

- vý přízvuk, osobní reflexivní zájmeno, samostatný větný člen, polypropoziční intersubjektový frazém;*
- b) substantívum + adjektívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *jednotka jazykového systému, redakce církevněslovanského jazyka, zjednodušování hláskových skupin, jádro slovní zásoby, slovo domácího původu, styl jazykového projevu;*
- c) adjektívum + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *ateporální užití prezentu, horizontální pohyb jazyka, heterosylabická skupina hlásek, jmenný tvar adjektiva, vnitřní dějiny jazyka, příslovečné určení místa, onomaziologická teorie slovo tvorby;*
- d) adverbium + adjektívum + substantívum: *frazeologicky vázaný význam, pouze zvrátané sloveso, vidově nepárové sloveso, postupně rozvíjející přívlastek, individuálně posesivní adjektívum, druhově posesivní adjektívum, kontrastně porovnávací vztah;*
- e) substantívum + dve substantíva v bezpredložkovom genitíve v koordinačnom vzťahu vyjadrenom spojkou: *jména prostředků a nástrojů, teorie řízení a vázání;*
- f) substantívum + substantívum v predložkovom páde + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *nauka o tvoření slov, asimilace v místě artikulace;*
- g) substantívum + anteponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde: *členění na větné úseky, vyšimnutí z větné konstrukce, vyprávění v první osobě, spojení se spojovacím výrazem;*
- h) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *jména nositele vlastnosti, jména výsledku děje, význam původce děje, akuzativ nositele děje;*
- i) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v predložkovom páde: *jména osob podle zaměstnání, alternace vokálů s nulou;*

- j) anteponované adjektívum + substantívum + postponované adjektívum: *jednočlenná věta verbální, vedlejší věta objektová, aktuální členění větné, funkční perspektiva větná, podstatné jméno slovesné, -l-ové participium verbální, -l-ové participium adjektivní, desubstantivní adjektívum relační, desubstantivní adjektívum kvalitatívni, obecné jméno místní, přídavné jméno přivlastňovací, vlastní jméno deminutivní;*
- k) adjektívum + substantívum + substantívum v predložkovom páde: *jednočlenná věta se sponou, jmenný přísudek se sponou;*
- 3) štvor- a viackomponentové⁵: *slovesné adjektívum přítomné činné, složený tvar budoucího času, předhistorické období vývoje jazyka, distributivní užití gramatického čísla, objektivní pořadí částí výpovědi, stylově neutrální jazykový prostředek.*

2.3 Konštrukčné členenie poľských termínov

Substantívne viacslovné pomenovania:

- 1) dvojkomponentové – determinatívne:
- a) adjektívum + substantívum: *mała litera, duża litera, twardy znak, miękki znak, mocna rekacja, słaba rekacja;*
- b) substantívum + adjektívum: *znak językowy, człon nacechowany, relacje paradygmatyczne, środek językowy, komunikacja językowa, funkcja komunikatywna, język potoczny, językoznanstwo ogólne, wariant zależny, cecha dystynktywna, spółgłoska zwarta, pauza znaczeniowa, znak diakrytyczny, przymiotnik jakościowy, kategoria słowotwórcza;*
- c) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *struktura języka, system języka, neutralizacja opozycji, barwa samogłoski, wariant fonemu, korelacja miękkości, zasób fonemów, melodia zdania, zanik iloczasu, wokalizacja przyimków;*

⁵ Tento typ viacslovných pomenovaní bližšie nešpecifikujeme.

- d) substantívum + predložkové substantívum: *pozycja pod akcentem, pozycja przed pauzą, pozycja po pauzie, przypadek z przyimkiem, dopełniacz po przeczeniu;*
- e) numerále + substantívum: *dwie kropki;*
- f) substantívum + nesklonný komponent: *słownik a tergo;*
- g) nesklonný komponent + nesklonný komponent: *hapax legomenon, perfectivum tantum, nomina agentis, nomina loci, singulare tantum;*
- 2) trojkomponentové:
- a) substantívum + adjektívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *struktura leksykalna nazwy, akapit znaczeniowy hasła, forma złożona przymiotnika, kategoria gramatyczna osoby, znaczenie hipotetyczne trybu, zdanie okolicznikowe miejsca, struktura semantyczna wypowiedzenia, punkt wyjściowy wypowiedzenia, historia wewnętrzna języka;*
- b) adjektívum + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *znakowy charakter języka, nieliteracka odmiana języka, poziomy ruch języka, funkcjonalna wartość fonemów, heterosylabiczna grupa głosek, podstawowy zasób słów, wielokrotny wskaźnik zespolenia, odrzeczownikowe nazwy wykonawców, prosta forma przymiotnika, bierny podmiot czynności, imiesłowy równoważnik zdania;*
- c) substantívum + dve substantíva v bezpredložkovom genitíve v koordinačnom vzťahu vyjadrenom spojku: *krotność czynności lub stanu, przysłówki stopnia lub miary, okolicznik stopnia lub miary;*
- d) substantívum + substantívum v predložkovom páde + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *nauka o budowie wyrazów;*
- e) substantívum + anteponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde: *opowiadanie w pierwszej osobie;*

- f) substantívum + postponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde: *orzeczenie nominalne z kopulą;*
- g) substantívum + substantívum v predložkovom páde + postponované adjektívum: *wyraz o zabarwieniu ujemnym, słownik o układzie alfabetycznym, słownik o układzie rzeczowym, dane o wyrazie hasłowym, przymiotniki o znaczeniu potencjonalnym, rzeczownik o odmianie mieszanej;*
- h) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *plan struktury języka, położenie narządów mowy, nazwy nosicieli cech, znaczenie sprawcy czynności, celownik adresata czynności;*
- i) substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + adjektívum: *jednostka systemu językowego, niwelacja różnic gwarowych, odmiana języka cerkiewnosłowiańskiego, zsuniecie wiązań głosowych, zwięźlenie otworu wargowego, upraszczanie grup głoskowych, wyraz języka dziecięcego, słownik wyrazów obcych, budowa artykułu hasłowego, nazwa obiektu fizjograficznego, nazwy istot młodych, temat czasu teraźniejszego, kategoria rodzaju gramatycznego, styl literatury pięknej;*
- j) substantívum + adverbium + adjektívum: *spółgłoska historycznie miękka, transkrypcja ściśle fonetyczna, czasownik tylko zwrotny, czasownik aspektowo nieparzysty, zdanie wielokrotnie złożone, zdanie podrzędnie złożone, mowa pozornie zależna;*
- k) substantívum + adjektívum + adjektívum: *spółgłoska krtaniowa zwarta, transkrypcja fonetyczna uproszczona, imię własne osobowe, przymiotnik dzierżawczy jednostkowy, czasownik zwrotny właściwy, liczba mnoga autorska, czas teraźniejszy aktualny, forma bierna opisowa, imiesłów przysłówkowy współczesny, zdanie dwuczłonowe nominalne;*
- l) anteponované adjektívum + substantívum + postponované adjektívum: *międzynarodowa transkrypcja fonetyczna;*

3) štvor- a viac Komponentové⁶: *potencjalny charakter zjawisk językowych, prehistoryczny okres rozwoju języka, stopień zbliżenia narządów mowy, upodobnienie pod względem stopnia zbliżenia narządów mowy, złożenie z pierwszym członem przymiotnikowym, forma złożona czasu przyszelego, forma opisowa strony biernej, zdanie okolicznikowe stopnia lub miary.*

3 Záver

Na základe výskumu môžeme konštatovať, že bohatšie z hľadiska konštrukčných typov sú vo všetkých troch jazykoch trojkomponentové viacslovné pomenovania, avšak frekvenciou dominujú dvojslovné pomenovania.⁷

K najčastejším dvojkompentovým typom patria:

- v slovenčine, češtine a poľštine: substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*variant fonémy – vokalizace předložek – wokalizacja przyimków*),
- v slovenčine a češtine: adjektívum + substantívum (*vztahové adjektívum – diakritický pravopis*),
- v poľštine: substantívum + adjektívum (*spółgłoska zwarta*).

K najčastejším trojkomponentovým typom patria:

- v slovenčine, češtine a poľštine: substantívum + adjektívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*slovo domáceho pôvodu – zjednodušování hláskových skupin – zdanie okolicznikowe czasu*), adjektívum + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*vnútorne dejiny jazyka – příslovečné určení místa – imiesłowowy równoważnik zdania*),

⁶ Tento typ viacslovných pomenovaní bližšie nešpecifikujeme.

⁷ Podrobné výsledky konfrontácie jazykovedných termínov v slovenčine a poľštine z hľadiska štyroch typov lexikálnej motivácie (interlingválnej, paradigmatickej, temporálnej, syntaktickej) porov. Vojteková 2018.

- v slovenčine a češtine: adjektívum + adjektívum + substantívum (*určitý slovesný tvar – osobní reflexivní zájmeno*),
- v poľštine: substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + adjektívum (*temat czasu terażniejszego*), substantívum + adverbium + adjektívum (*zdanie wielokrotnie złożone*), substantívum + adjektívum + adjektívum (*imiesłów przysłówkowy współczesny*).

V slovenčine sme identifikovali celkovo šesť substantívnych dvojkompentových determinatívnych typov, v češtine a v poľštine sedem. K spoločným typom (celkovo šesť), ktoré v uvedených jazykoch nemusia byť rovnako frekventované, patria: adjektívum + substantívum (*viacslovné pomenovanie – diakritické znaménko – mała litera*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*príslovka spôsobu – místo artikulatione – neutralizacja opozycji*), substantívum + predložkové substantívum (*mená podľa podobnosti – pozice před přízvukem – dopełniacz po przeczeniu*), numerále + substantívum (*tri body – tři tečky – dwie kropki*), nesklonný komponent + nesklonný komponent (*pluralis maiestaticus – dativus incommodi – perfectivum tantum*), substantívum + nesklonný komponent (*slovník a tergo – verbum dicendi – słownik a tergo*). V češtine a poľštine je navyše prítomný typ: substantívum + adjektívum (*kondicionál minulý – znak językowy*).

V rámci substantívnych trojkomponentových typov sme identifikovali v slovenčine a v češtine jedenásť typov, v poľštine dvanásť typov. K spoločným typom (celkovo sedem), ktoré v uvedených jazykoch nemusia byť rovnako frekventované, patria: substantívum + adjektívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*intencja słownego deja – redakce církewně-slovanského jazyka – zdanie okolicznikowe miejsca*), adjektívum + substantívum + substantívum v bezpred-

ložkovom genitíve (*prislovkové určenie miesta – horizontální pohyb jazyka – imiesłowowy równoważnik zdania*), substantívum + dve substantíva v bezpredložkovom genitíve v koordinačnom vzťahu vyjadrenom spojku (*mená prostriedkov a nástrojov – jména prostředků a nástrojů – okolicznik stopnia lub miary*), substantívum + substantívum v predložkovom páde + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*náuka o tvoreni slov – asimilace v místě artikulace – nauka o budowie wyrazów*), substantívum + anteponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde (*vybočenie z vetnej konštrukcie – vyprávění v první osobě – opowiadanie w pierwszej osobie*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*wyżnam pôvodcu deja – jména nositele vlastnosti – celownik adresata czynności*), anteponované adjektívum + substantívum + postponované adjektívum (*činné přičastie přítomné – vedlejší věta objektová – międzynarodowa transkrypcja fonetyczna*).

V slovenčine a češtine sú prítomné nasledujúce typy, ktoré sa nevyskytujú v poľštine: adjektívum + adjektívum + substantívum (*určitý slovesný tvar – samostatný větný člen*), adverbium + adjektívum + substantívum (*frazeologicky viazaný význam – postupně rozvíjející přívlastek*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + substantívum v predložkovom páde (*mená osob podla zamestnania – jména osob podle zaměstnání*), adjektívum + substantívum + substantívum v predložkovom páde (*jednočlenná věta so sponou – jmenný přísudek se sponou*).

Aj v poľštine je prítomných niekoľko typov, ktoré sa zas nevyskytujú v slovenčine a češtine: substantívum + postponované adjektívum + substantívum v predložkovom páde (*orzeczenie nominalne z kopulą*), substantívum + substantívum v predložkovom páde + postpono-

vané adjektívum (*rzeczownik o odmianie mieszanej*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + adjektívum (*styl literatury pięknej*), substantívum + adverbium + adjektívum (*spółgłoska historyczne miękka*), substantívum + adjektívum + adjektívum (*imiesłów przysłówkowy współczesny*).

Medzijazykové rozdiely možno definovať aj z hľadiska pomenovaní totožných denotátov v slovenskom, českom a poľskom jazyku. Ide o rozdiely: 1) v počte komponentov viacslovných pomenovaní (a súčasne konštrukčných typoch), 2) v konštrukčných typoch viacslovných pomenovaní.

1) Medzijazykové rozdiely v počte komponentov viacslovných pomenovaní (a súčasne konštrukčných typoch), napr.:

a) v slov. dvojkomponentové pomenovanie – v češ. dvojkomponentové pomenovanie – v poľ. trojkomponentové pomenovanie: *zložené súvetie – složené souvětí – zdanie wielorotnie złożone, systémovosť jazyka – systemovost jazyka – systemowy charakter języka, východisko výpovede – wychodisko wypowiedzi – punkt wyjściowy wypowiedzenia, spôsobová veta – způsobová věta – zdanie okolicznikowe sposobu*,

b) v slov. trojkomponentové pomenovanie – v češ. trojkomponentové pomenovanie – v poľ. dvojkomponentové pomenovanie: *prislovkové určenie prípustky – przysłowečné určení przypustki – okolicznik przyzwolenia, viacnásobný vetný člen – několikanásobný větný člen – człon szeregowy*.

2) Medzijazykové rozdiely v konštrukčných typoch viacslovných pomenovaní, napr.:

a) v slov. adjektívum + substantívum – v češ. adjektívum + substantívum – v poľ. substantívum + adjektívum: *jazykový znak – jazykový znak – znak językowy, príznakový člen – przynakowy człon – człon nacechowany, paradigmatické vzťahy – paradigmaticke związki – relacje para-*

dygmaticzne, jazykový prostriedok – jazykový prostředek – środek językowy,

b) v slov. adjektívum + substantívum – v češ. adjektívum + substantívum – v pol. substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve: *rečové orgány – mluvní orgány – narządy mowy, artikulačná fáza – artikulační fáze – faza artykulacji, neutralizačná pozícia – neutralizační pozice – pozycja neutralizacji.*

Výrazný rozdiel medzi slovenčinou, češtinou a poľštinou možno pozorovať v slovoslede prívlastku, ktorý je vyjadrený adjektívom. V slovenčine i češtine vo viacslovných lingvistických termínoch dominuje anteponovaný prívlastok, v poľštine postponovaný prívlastok. V jazykovednej terminológii sa v slovenčine aj češtine ojedinele možno stretnúť aj s postponovaným prívlastkom, ten sa však primárne používa v odbornej terminológii zoológie, anatómie, botaniky a chémie (na postpozíciu v terminologických sústavách mala vplyv latinčina). Podobne v poľskej jazykovednej terminológii sa ojedinele možno stretnúť s anteponovaným prívlastkom. Medzijazykové diferencie možno pozorovať jednak v postavení prívlastku, jednak v jeho funkcii (pri totožnom postavení), na čo poukazuje nasledujúca tabuľka.

Postavenie prívlastku a jeho funkcie	Slovenčina	Čeština	Poľština
Anteponovaný prívlastok + substantívum: – v slov. a češ.: prívlastok s kategorizačnou funkciou označujúci stálu, trvalú vlastnosť; prívlastok označujúci dočasnú, náhodnú, príležitostnú vlastnosť; resp. prívlastok bez kategorizačnej funkcie označujúci stálu, trvalú vlastnosť – v pol.: prívlastok označujúci dočasnú, náhodnú, príležitostnú vlastnosť, resp. prívlastok bez kategorizačnej funkcie označujúci stálu, trvalú vlastnosť	<i>akostné adjektívum, redakcia cirkevnoslovenského jazyka, čisto zvrätané sloveso, rozprávanie v prvej osobe, jednočlenná veta so sponou, nespisovná podoba jazyka</i>	<i>artikulační fáze, jádro slovní zásoby, postupně rozvíjející přívlastek, vyprávění v první osobě, jmenný přísudek se sponou, jmenný tvar adjektiva</i>	<i>mala litera, nieliteracka odmiana języka, opowiadanie w pierwszej osobie</i>

⁸ Porov. *Poradnia językowa PWN*, online.

Substantívum + postponovaný prívlastok: prívlastok s kategorizačnou funkciou označujúci stálu, trvalú vlastnosť	–	<i>kondicionál minulý</i>	<i>przymiotnik jakościowy, zdanie okolicznikowe miejsca, orzeczenie nominalne z kopulą, rzeczownik o odmianie mianowanej, upraszczanie grup głoskowych, spółgłoska historycznie miękka</i>
Anteponovaný prívlastok + substantívum + postponovaný prívlastok: oba prívlastky majú kategorizačný charakter – v slov. a češ.: v kategorizácii dôležitejší prívlastok stojí pred substantívom, – v pol.: v kategorizácii dôležitejší prívlastok stojí po substantíve	<i>činné přídavné sloveso</i>	<i>vedlejší věta objektová</i>	<i>międzynarodowa transkrypcja fonetyczna</i>
Dva anteponované prívlastky + substantívum: oba označujú stále, trvalé vlastnosti, ale adjektívum bližšie k substantívu je v kategorizácii dôležitejšie	<i>určitý slovesný tvar</i>	<i>pomnożne podstatne jméno</i>	–
Substantívum + dva postponované prívlastky: oba označujú stále vlastnosti, ale prvé adjektívum je v kategorizácii dôležitejšie	–	–	<i>imię słów przysłówkowy współczesny</i>

Internetové zdroje

- Bilá M., Kačmárová A., Vaňková I., Gumanová G., Bednárová-Gibová K., Eddy E., 2018, *A Handbook of English and Slovak Linguistic Terminology/Průručka anglickej a slovenskej terminológie jazykovedy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Online: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bila6> [cit. 2018-07-16].
- Daneš F., Hlavsa Z., Grepl K. a kol., 1987, *Mluvnice češtiny (3). Skladba*. Praha: Academia. Online: <http://stream.avcr.cz/ujc/mluvnice-cestiny-3.pdf> [cit. 2018-12-28].
- Dokulil M., Horálek K., Hůrková J., Knappová M., Petr J. a kol., 1986, *Mluvnice češtiny (1). Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov*. Praha: Academia. Online: <http://stream.avcr.cz/ujc/mluvnice-cestiny-1.pdf> [cit. 2018-12-28].
- Karlík P., Nekula M., Pleskalová J. (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Online: <https://www.czechency.org/index.html> [cit. 2018-12-28].

- Komárek M., Kořenský J., Petr J., Veselková J. a kol., 1986, *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*. Praha: Academia. Online: <http://stream.avcr.cz/ujc/mluvnice-cestiny-2.pdf> [cit. 2018-12-28].
- Ološtiak M., 2017, *Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Online: <http://www.publib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak10> [cit. 2018-07-16].
- Poradnia Językowa PWN. Online: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/szyk-przymiotnikow;12630.html> [cit. 2018-07-16].
- Żmigrodzki P. (ed.), *Wielki słownik języka polskiego*. Online: <http://www.wsjp.pl/> [cit. 2018-07-16].

Literatúra

- Buzássyová K., Jarošová A. (eds.), 2006, *Slovník súčasného slovenského jazyka. A–G*. Bratislava: VEDA.
- Cząstka-Szymon B., Synowiec H., Urban K., 1996, *Mały słownik terminów gramatycznych*. Kraków–Warszawa: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Dubisz S. (ed.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Furdík J., 2008, *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG.
- Gołąb Z., Heinz A., Polański K., 1970, *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gruszczyński W., Bralczyk J. (eds.), 2002, *Słownik gramatyki języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Spółka Akcyjna.
- Grzegorzczak R., Laskowski R., Wróbel H., 1999, *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarošová A., Buzássyová K. (eds.), 2011, *Slovník súčasného slovenského jazyka. H–L*. Bratislava: VEDA.
- Jarošová A. (ed.), 2015, *Slovník súčasného slovenského jazyka. M–N*. Bratislava: VEDA.
- Jedlička A. (ed.), 1977, *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1*. Praha: Academia.
- Jedlička A. (ed.), 1979, *Slovník slovanské lingvistické terminologie 2*. Praha: Academia.
- Kačala J., Pisárčiková M., Považaj M. (eds.), 2003, *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: VEDA.
- Mistrík J. (ed.), 1993, *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.

- Mistrík J., 2002, *Lingvistický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- Ološtiak M., 2015, *O terminologickej motivácii v lexike*, [in:] *Jazyková kultúra a terminológia: zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi*. Bratislava: VEDA, s. 56–84.
- Oravec J., Bajžíková E., Furdík J., 1988, *Súčasný slovenský spisovný jazyk: morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Podlawska D., Płóciennik I., 2002, *Leksykon nauki o języku*. Bielsko-Biała: Park.
- Polański K. (ed.), 2003, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.
- Skarżyński M., 2000, *Słownik przypomnień gramatycznych dla studentów filologii polskiej*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Szulc A., 1984, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Urbańczyk S., Kucala M., 1999, *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.
- Vojteková M., 2018, *Slovenské a poľské jazykovedné termíny z aspektu vybraných typov lexikálnej motivácie*, [in:] *Jazykovedná terminológia v slovan-skom kontexte*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 7–37.